

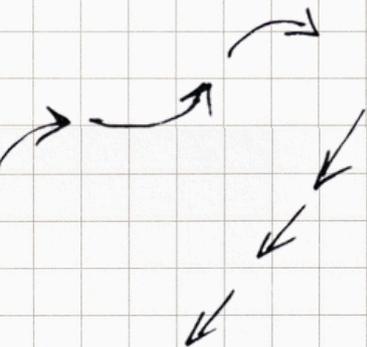
Туди готували —
означає бути вільними

10 КЛАС

ПОСІБНИК ЗІ СЦЕНАРІЯМИ УРОКІВ ОНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА "ЗАХИСТ УКРАЇНИ"

MARCH

Тривога → УКРИТТЯ

Над сценаріями працювали:

Ганна Молодичук

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька Соколівського опорного ліцею Жашківської міської ради Уманського району Черкаської області.

Михайло Борисевич

тренер та супервізор предмета «Захист України», вчитель «Міського юридичного ліцею наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів» Дніпровської міської ради.

Михайло Купчин

ветеран, тренер предмета «Захист України», керівник гуртка «Бойові Мурахи».

Катерина Сухоручко

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька комунального закладу «Ліцей «Лідер» Кропивницької міської ради».

Тарас Пристацький

військовослужбовець, тренер предмета «Захист України», колишній вчитель ЦНПВ у Львові, а нині молодший сержант 13 БрОП НГУ «Хартія».

Передмова

Колеги, перед вами — збірка сценаріїв уроків, розроблена нашою командою відповідно до оновленої Модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс».

Підходячи до розробки кожного уроку, ми ставили собі ключове питання: «Що має на ньому відбутись з учнем та ученицею?». Ми прагнули, щоб підлітки не просто засвоїли інформацію, а відчули інтерес, набули реальних, життєво необхідних навичок і зрозуміли глибинний сенс своєї ролі як громадяни та громадянки України.

Саме тому ми зробили все можливе, щоб наші уроки були цікавими для підлітків: максимально мінімізували теорію і зосередилися на практичних відпрацюваннях у форматі інтенсивних тренінгових занять.

У цій збірці ви знайдете:

- Календарно-тематичне планування.
- Чіткі покрокові плани уроків для роботи в Осередках.
- Цікаві ігри та вправи для кращого засвоєння матеріалу.
- Презентації до кожного сценарію.

Ми пропонуємо викладати за двома підходами:

- **послідовний підхід:** дотримуючись логіки та структури модельної навчальної програми.
- **комбінований підхід:** об'єднуючи в одному тренінговому занятті теми різних модулів. Це дозволить учням та ученицям упродовж 4 або 8 уроків в Осередку знайомитись з різними модулями програми.

Для ми пропонуємо два різних підходи до формування календарно-тематичного плану: послідовний за переліком модулів в МНП та комбінований. Вибір за вами — адже лише ви, як педагоги, найкраще знаєте своїх учнів та учениць, розумієте їхній освітній запит та освітні потреби.

Ми розуміємо, наскільки напруженою є праця вчителя сьогодні. Наша мета — не додати вам роботи, а навпаки, забрати рутину і спростити підготовку. Ми сподіваємося, що отримавши ці готові, продумані та гнучкі сценарії, ви зможете звільнити свій час для найважливішого: для живого спілкування з учнями та ученицями, їхньої підтримки та адаптації матеріалу під потреби вашого класу. Дякуємо вам за щоденну відданість і за те, що робите цей важливий предмет кращим!

Ми прагнемо, щоб наші матеріали були максимально корисними та ефективними. Саме тому ми готові чути ваш зворотний зв'язок та вдосконалювати наші напрацювання разом з вами!

Свої зауваження, ідеї чи пропозиції ви можете надіслати нам:

- На електронну пошту: defenseofukraineteam@gmail.com
- Або анонімно, заповнивши коротку форму за посиланням:
<https://forms.gle/Lye6vSFbubGQ5d596>

Ваша думка надзвичайно важлива для нас. Дякуємо, що ви з нами!

ЗМІСТ

Психоемоційна безпека та організація простору.....	5
Підготовка до нейродидактичного підходу (для вчителя, вчительки).....	6
Опис тренінгу №2.....	7
Урок 1. Домени — простори ведення бойових дій.....	9
Урок 2. Окремі роди військ (сил) — важлива і специфічна складова	12
Урок 3. Як не заплутатись у всіх цих видах і родах?.....	15
Урок 4. Чи тільки ЗСУ захищають державу?.....	22
Урок 5. Ієрархічна структура армії. Читання карт	25
Урок 6-7. Починаємо вчитися читати карти та грати у воргейми	28
Урок. Аналіз проведених дій (After Action Review (AAR)) (опційно).....	32
Урок 8. Від взводу до бригади	33
Домашні завдання до тренінгу 2.....	47

[Посилання на презентацію до тренінгу.](#)

10 КЛАС. ТРЕНІНГ №2

ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ І
ПЛАНУВАННЯ

Психоемоційна безпека та організація простору

- **Оцінка емоційного фону класу:** на початку заняття запропонуйте учням та ученицям коротко поділитися настроєм («Одним словом: як ви почуваетесь сьогодні?»). Зверніть увагу на тих, хто мовчить або виглядає стривожено, щоб за потреби надати індивідуальну підтримку.
- **Вправа на заспокоєння (2–3 хв):** глибоке дихання. Попросіть учнів та учениць повільно вдихнути, подумки рахуючи до 4-х, затримати дихання — порахувати до 4-х, зробити видих — порахувати до 4-х, знову затримати дихання — також порахувати до 4-х. Повторіть 2–3 рази.
- **Коротка вправа на мовчання:** запропонуйте учням та ученицям заплющити очі та зосередитися на власних думках і відчуттях, «відпустити» зайві емоції.
- **Правила безпечного спілкування** (проговоріть їх на початку уроку):
Висловлюватися по черзі, не перебиваючи;
Поважати право інших на іншу думку, навіть якщо вона не збігається з вашою;
Уникати жорстких політичних суджень і тримати фокус на фактах та емоціях.
- **Індикатори стресу, на які варто звернути увагу.**
Емоційні: занепокоєння, плач, дратівливість, апатія, надмірна збудженість.
Фізичні: прискорене дихання, тремтіння рук, м'язове напруження, почервоніння.
Поведінкові: уникнення контакту, зацікленість на темі, агресія, ізоляція.
- **Дія вчителя чи вчительки при виявленні ознак стресу:** зробити паузу, м'яко звернутися до учня чи учениці, запропонувати вийти на мить або перемикнути на легшу вправу, забезпечити конфіденційність і підтримку.

Підготовка до нейродидактичного підходу (для вчителя, вчительки)

- **Чому «м'ясо» на старті? Емоційний гачок.** Мозок підлітка й підлітки краще реагує на емоційно насичену інформацію. Початок з яскравих кейсів активує лімбічну систему (емоції), що підвищує рівень дофаміну, посилює увагу та сприяє кращому запам'ятовуванню. Емоції — це «клей» для знань.
- **Чому симуляція дилем? Активне навчання й проживання досвіду.** Коли учень або учениця «проживає» ситуацію, ухвалюючи рішення, активуються ті самі нейронні мережі, що й у реальному житті. Це формує глибші нейронні зв'язки, ніж пасивне слухання. Це «навчання через дію» (learning by doing), що є надзвичайно ефективним для розвитку критичного мислення та емпатії.
- **Чому групова робота та презентації? Соціальна взаємодія й вербалізація.** Спільне обговорення, аргументація та презентація активують префронтальну кору (планування, аналіз, мовлення), а також соціальні аспекти навчання. Принцип «навчаючи інших, вчишся сам / сама» є одним із найефективніших.
- **Чому мультимодальність (відео, текст, онлайн-дошка)?** Мультимодальність — це використання кількох форматів подання інформації одночасно (наприклад, відео, тексту, звуку чи взаємодії на онлайн-дошці). Коли ми залучаємо різні органи чуття — зір, слух, дотик, — мозок працює активніше, утворюючи міцніші зв'язки. Це допомагає краще запам'ятовувати, розуміти й застосовувати інформацію на практиці. Онлайн-дошка, зокрема, створює відчуття спільної роботи й підвищує залученість.
- **Чому «амигдала/префронтальна кора» та дихальні вправи?** Практична нейронаука. Пояснення базових нейрофізіологічних процесів доступною мовою дає учням та ученицям інструменти для саморегуляції стресу, показуючи, що вміння керувати своїми реакціями — це тренована навичка, а не просто талант. Це дає відчуття контролю та практичної цінності знань.

Тривалість: 8 уроків	Комбіноване заняття з тем: «Склад, структура, завдання Сил оборони», «Структура, призначення та бойові можливості військових підрозділів», «Військові звання, знаки розрізнення (родів, видів військ), ролі під час планування та втілення військових дій»
---------------------------------	---

Перший тренінг цього модуля має на меті показати учням і ученицям, що Сили оборони України — це складна ієрархічна система, у якій взаємодіють десятки різних структур і спеціальностей. Він покликаний ознайомити учнів та учениць на базовому рівні з тим, як відбувається планування військових операцій, а також розглянути питання військового лідерства.

Спрощена мета — дати зрозуміти учням та ученицям, що військо — це величезна кількість різноманітних спеціальностей, які здатні захистити Україну.

Зазначені теми пропонується викладати одночасно з кількох причин:

Послідовний виклад матеріалу дозволяє дітям поступово засвоювати навчальний (зокрема візуальний) матеріал. Наприклад, військові звання зі знаками розрізнення — це занадто великий одноразовий обсяг інформації, який важко опрацювати і запам'ятати (за правилом Міллера — 5–9 елементів, а не 44).

Інтегроване й комбіноване вивчення знаків розрізнення (зокрема нарукавних) дозволяє ефективніше задіяти візуальну пам'ять, оскільки вони добре ілюструють тему структури Сил оборони України, допомагають створювати асоціативні набори й легше запам'ятовувати матеріал.

Цілі

За результатами заняття учасники та учасниці мають:

Знати:

- що таке Сили оборони України (далі — СОУ), які структури до них входять (Збройні Сили України (далі — ЗСУ), Національна гвардія (далі — НГУ), Державна прикордонна служба (далі — ДПСУ), Служба безпеки України (далі — СБУ), Сили територіальної оборони Збройних Сил України (далі — ТРО), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС), Національна поліція та інші);

- основні домени ведення війни (суша, море, повітря, космос, кіберпростір) та відповідні види військ;
- відмінність між видами збройних сил та родами військ (сил), приклади спеціалізованих родів (Сили спеціальних операцій, Сили безпілотних систем, ТрО, Сили логістики, Сили підтримки, Медичні сили, Війська зв'язку та кібербезпеки);
- ієрархічну структуру військових формувань: від відділення до корпусу;
- систему військових звань та знаків розрізнення;
- значення поєднання різних родів військ у сучасній війні (піхота, танки, артилерія, дрони, логістика, підтримка);
- приклади почесних найменувань військових частин та історичну спадковість українського війська.

Вміти:

- розпізнавати основні нарукавні знаки видів та окремих родів військ;
- будувати схему ієрархії (відділення — взвод — рота — батальйон — бригада — корпус);
- читати та інтерпретувати умовні тактичні знаки на військових картах;
- наводити приклади функцій кожної частини СОУ та пояснювати їхню взаємодію;
- аналізувати роль логістики, медичного забезпечення, зв'язку та підтримки у бою.

Цінувати:

- єдність та взаємодію різних частин СОУ як основу обороноздатності України;
- внесок усіх: від піхоти до логістів, саперок, медиків, зв'язківців, розвідників;
- історичні традиції та спадковість українського війська (почесні найменування, символіка, бойові традиції);
- роль рядового та сержантського складу як основи армії та лідерства на полі бою;
- важливість системності та дисципліни у військовій організації;
- значення власного внеску у справу національної безпеки — від військової служби до волонтерства.

Реквізит. Як підготуватися до заняття

1. Підготувати фліпчарт та маркери, — це допоможе структурувати пропозиції колективу дітей під час різного роду обговорень, а також зобразити склад механізованої бригади;
2. Підготувати реквізит (прапорці, друковані або мальовані умовні зображення ворожої техніки, достатню кількість маркерів) для гри про логістичне постачання;
3. Завчасно підготувати (вирізати, роздрукувати) матеріали для [воргейму](#) (воєнна гра, військова гра, стратегічна гра – симуляція збройного конфлікту), ознайомитися з його правилами.

1. Обговорення з учнями та ученицями (10 хв).

Запропонуйте дітям узагальнено назвати всі простори ведення бойових дій. Дайте підказку: наприклад, можна вести бойові дії на суші, по ній може пройти піхота, проїхати танки тощо. Пропоновані питання:

- А де ще можливо це робити? (вода, небо тощо).
- Які види озброєння там можна застосувати? (на воді — кораблі, у повітрі — літаки тощо).
- Чого можна досягти у певному просторі? (на суші — захопити територію, ресурси та міста на ній, на воді — контролювати морські шляхи, у повітрі — отримати здатність атакувати згори тощо).

2. Введення теоретичних понять (15 хв).

Після відповідей дітей систематизуйте ці простори ведення бойових дій поняттям **домен**.

Домен — це узагальнений простір чи середовище, де можна вести бойові дії, який характеризується специфічними умовами, способами та засобами ведення бойових дій (набором техніки, тактиками, ресурсами, взаємодією тощо). Станом на зараз виділяють 5 доменів бойових дій:

Суша — найдавніший домен, виник від початку перших війн людства. Бої ведуться насамперед за контроль над територіями, ресурсами та населенням на них, ключову роль відіграє піхота (зокрема із засобами механізації, типу бронетранспортера), танки, артилерія, інженери. Перспективний напрямок розвитку, який успішно реалізується Україною — наземні роботизовані комплекси (НРК).

Море — виникло як домен із перших морських битв орієнтовно 3–5 тис. років тому. Бої ведуться на воді, переважно за контроль або здатність здійснювати вплив на морські шляхи, порти, узбережжя. Ключову роль відіграють судна (катери, есмінці, корвети, фрегати, крейсери, авіаносці, підводні човни тощо). Перспективний напрямок розвитку, який успішно реалізує Україна — морські безпілотні комплекси.

Повітря — уперше як домен виник під час Першої світової війни (1914–1918). Бої ведуться за панування у повітрі (що дає додаткові вогневі можливості, дозволяє завдавати ударів з неба), ключову роль відіграють літаки та вертольоти. Перспективний напрямок розвитку, який успішно реалізується Україною — безпілотні літальні апарати (БПЛА).

Космос — став доступний у ролі домену у ХХ ст. після виходу людини в космос та в умовах Холодної війни. Безпосередніх боїв у космосі людство не знає, а міжнародне право забороняє розміщення в космічному просторі, на Місяці та на інших космічних тілах ядерної зброї, військових баз, хоча й не забороняє розміщення там звичайних озброєнь. Станом на сьогодні ключовими в цьому домені є супутники, які забезпечують зв'язок, навігацію, розвідку та наведення на Землі, однак наразі ведуться розробки зброї для космосу, насамперед протисупутникових засобів.

Кіберпростір — виник як домен на стику ХХ–ХХІ ст., із поширенням інтернету та сучасних телекомунікаційних систем. На відміну від попередніх доменів, цей домен не фізичний, а невидимий та абстрактний, не має чітко визначених меж, складається зі складної мережі дата-центрів, серверів, електромереж, кабелів інтернету, комп'ютерів тощо. Бойові дії ведуться не військовою технікою, а за допомогою хакерських атак і шкідливого програмного забезпечення.

Не перетворюйте цей підсумок на суцільну лекцію — учні та учениці мають активно включатись в обговорення, використовувати свій досвід та наявні знання про ведення бойових дій, аби доповнювати перелік технік і переваг, які ще не відзначили на попередньому етапі.

Розуміння доменів ведення бойових дій дозволяє легше перейти до узагальнювального огляду структури та складу Сил оборони України.

Проговоріть з учнями та ученицями, чи перетинаються ці домени (удари з повітря по наземних цілях — знищення цілих міст; кібератака, наслідком якої є знеструмлення критичного об'єкта, що може призвести до жертв серед людей; і т.п.).

3. Знайомство з видами Збройних Сил (20 хв)

3.1. Розгляньте з учнями та ученицями поняття видів збройних сил (5 хв)

Сучасні армії будуються з огляду на домени — кожному домену відповідає свій вид збройних сил.

Вид збройних сил — це складник збройних сил, призначений переважно для ведення бойових дій у визначеному домені. Також у закордонних арміях можна зустріти аналогічні поняття «гілки» чи «компонента» збройних сил. Це достатньо великі організаційні структури, які об'єднують різні споріднені роди військ (сил), що виконують завдання у конкретному домені.

Хоча традиційною структурою побудови видів є трикомпонентна — суша, море, повітря — сучасні армії світу рухаються до заповнення усіх п'яти доменів, додаючи до свого складу структури для космічного простору та кіберпростору.

Збройні Сили України складаються з трьох видів:

Сухопутні війська

Повітряні Сили

Військово-Морські Сили

3.2. Обговоріть з учнями та ученицями, що їм уже відомо про ці види військ, опираючись на їхній попередній досвід та знання. Чи можуть вони назвати операції, проведені цими видами, техніку, яку вони використовують? (10 хв)

3.3. Роздивіться емблеми Сухопутних військ, Повітряних Сил та Військово-Морських Сил ЗСУ. Які елементи цих емблем вказують на конкретний вид збройних сил? Які елементи можна було б ще використати? Як могли б виглядати емблеми Космічних Сил та Кіберсил у такому самому стилі (не потрібно малювати, достатньо озвучити пропозиції елементів)? (5 хв)

1. Ознайомлення з родами військ (15 хв).

Як ми вже бачили в попередньому розділі, ЗСУ мають певну структуру. На найвищому рівні вона поділяється на види збройних сил, а її меншими складниками є **роди військ (сил)**.

Рід військ (сил) — це спеціалізований складник збройних сил, який має свої специфічні завдання, набір військ та озброєння. Фактично — це різновид військ.

Якщо така аналогія буде зрозуміла, можна навести приклад: збройні сили — це як університет, вид збройних сил — це як факультет, а роди військ (сил) — це кафедри на цьому факультеті.

Роди військ (сил) можуть входити до видів збройних сил або бути **окремими**. Окремі роди військ (сил) не входять до жодного виду збройних сил, не підпорядковуються їх командуванню, а фактично входять до складу збройних сил напряду. Це зумовлено специфікою їхніх завдань.

ЗСУ мають такі окремі роди військ (сил):

Сили спеціальних операцій (ССО) — елітні спецпризначенці та спецпризначенки, оператори та операторки ССО мають поглиблену підготовку, здатні до глибокої розвідки та диверсії у тилу ворога, антитерористичних дій, очолення штурмів, інформаційно-психологічних операцій, підтримки руху опору.

Сили безпілотних систем (СБС) — новітній рід, «армія дронів», об'єднує ударні, розвідувальні та інші безпілотні системи.

Сили територіальної оборони (ТрО) — їх комплектують за регіональним принципом, вони здійснюють охорону та захист своєї громади і свого регіону, забезпечують оборону держави, поки Збройні Сили повністю не відмобілізуються та не розгорнуться.

Сили логістики — тиловики й тилівички, які забезпечують зберігання та доставлення військам усього необхідного (їжі, одягу, боєприпасів, пального, медикаментів тощо), ремонтують та відновлюють техніку.

Сили підтримки — створюють умови, аби військам зручніше й безпечніше було воювати, це інженерки, сапери, які будують укріплення, мінують чи розмінують територію, спеціалістки радіоелектронної розвідки та боротьби (РЕР та РЕБ), які забезпечують захист від дронів, спеціалісти радіаційного, хімічного та біологічного захисту (РХБЗ), топографи, метеорологині та кінологи.

Медичні сили — це медики та медикині, які рятують життя, починаючи від надання допомоги на полі бою, евакуації поранених, стабілізації та закінчуючи лікуванням у шпиталях.

Десантно-штурмові війська (ДШВ) — десантники та десантниці, наймобільніший рід військ, здатний до штурмів, десантів, перебуває у постійній бойовій готовності.

Війська зв'язку та кібербезпеки (ВЗтаКБ) — зв'язківці та зв'язківці, які забезпечують зв'язок, аби наказ чи доповідь своєчасно та таємно від ворога дійшли до адресата.

2. Мініобговорення «Чому танк не воюватиме без логістичного забезпечення та підтримки»? (15 хв).

Коротко обговоріть з учнями та ученицями всі окремі роди. Особливу увагу приділіть саме родам військ (сил), які часто залишаються поза увагою медіа (кінематографу чи комп'ютерних ігор) — Сили логістики, підтримки, Війська зв'язку. Обговоріть з учнями та ученицями, чому вони дуже важливі.

Учні та учениці мають із допомогою вчителя чи вчительки підібрати такі варіанти:

- Екіпаж танку голодний і хоче пити (бо не підвезене харчування);
- Екіпаж танку не має належного екіпірування (бо не підвезли форму, шоломофон та бронезилет);
- Танк не може завестись (бо не привезли пального);
- Танк не може стріляти (бо не привезли боєприпаси);
- Танк легко знищить артилерія ворога (бо для нього не вирите укриття, тобто капонір, та його не замасковано);
- Танк може стати мішенню ворожих дронів (бо його не прикриває РЕБ);
- Якщо танк поїде, він може підірватися на міні (бо ніхто не провів розмінування на його шляху).

3. Мінігра «Ланцюжок постачання» – імітує важливість та складнощі логістичного постачання в умовах війни (15 хв).

Виділіть 3 види ролей:

- бойова (3 учні / учениці)
- ворожі дрони (1–2 учні / учениці)
- логістична (інші учні та учениці).

Розташуйте «бойові підрозділи» біля дошки, фліпчарту чи роздруківок (на них мають бути зображені ворожі танки, бойові машини, літаки тощо) на одному кінці класу.

«Логістичні підрозділи» — з протилежного кінця класу створіть для них «склад» з маркерів, ручок чи олівців («боєприпаси»). Кожен «логіст» чи кожна «логістка», який імітує автомобіль постачання, отримує «прапорець», який можна зірвати як у флаг-футболі (найпростіший спосіб — скласти вдвоє довгий та вузький лист паперу та покласти його в кишеню чи за ремінь так, щоб одна половина знаходилася зовні). Посередині «зона діяльності ворожих дронів», по боках класу — позиції ворожих дронів.

Суть гри:

«Логісти» та «логістки» мають доставити «боєприпаси» (маркери, ручки) «бойовим підрозділам». За один раз можна нести тільки один «боєприпас». Доставка відбувається лише визначеними маршрутами, яких вчитель чи вчителька визначає 2–4 (наприклад, понад вікном, понад стіною тощо). «Бойові підрозділи», отримавши «боєприпас», можуть «відстрілятися» — закреслити 1 одиницю ворожої техніки, після чого відкласти «боєприпас».

«Ворожі дрони» мають перешкоджати «логістам» і «логісткам», намагаючись зірвати їхній прапорець. Якщо прапорець зірвано — «ворожий дрон» має вигукнути «ПРАПОР!» і підняти його догори. «Логіст» чи «логістка», чий прапорець зірвано, вибуває з гри (знищений / знищена), а «ворожий дрон» зобов'язаний повернути прапорець на свою позицію як трофей. Він не може зривати прапорці інших гравців і гравчинь, доки не віднесе прапорець на свою позицію.

Гравцям і гравчиням забороняється бігати — вони можуть лише ходити (хоча швидка ходьба та увертання дозволені).

Можливі варіанти ускладнення гри:

- Кожен бойовий підрозділ може потребувати свого виду «боєприпасу» (як це і є в реальному житті) — червоного, синього, зеленого тощо.
- Вводиться гравець-РЕБ / гравчиня-РЕБ, які можуть за руку провести одного «логіста» чи «логістку», а «ворожі дрони» не можуть його чи її атакувати.
- Кількість намальованих чи роздрукованих одиниць ворожої техніки має відповідати кількості «боєприпасів», тобто недоставлений боєприпас означає не знищену ворожу техніку.

Гру можна повторити кілька разів. За результатами гри обговоріть з учнями та ученицями:

- У чому важливість тилкових підрозділів?
- У чому ризики сучасної військової логістики?
- Яку кількість ворожої техніки не знищили, і вона прорвалася?

Очевидно, що гра потребує дотримання техніки безпеки, усунення перешкод на «шляхах підвезення», перенесення «боєприпасів» тільки з закритими ковпачками, дотримання заборони бігати тощо. Не забудьте перед початком обговорити це з учасниками та учасницями.

Урок 3. Як не заплутатись у всіх цих видах і родах?

45 хв

Специфіка ЗСУ, яка майже не притаманна іншим арміям світу, — це велика кількість окремих родів військ (сил), крім трьох основних видів Збройних Сил. Зручний спосіб не переплутати таку величезну кількість складників — допомогти собі військовою символікою. У сучасних Збройних Силах України розроблено зручну та інтуїтивно зрозумілу символіку — нарукавні знаки.

Примітка: нарукавний знак є офіційним поняттям, зазначеним в нормативних документах України (зокрема в наказі Міноборони № 606). Неофіційно їх часто називають «шевронами», що не є точним. Шеврон — це кутова геральдична фігура, за тим же наказом № 606 шеврони фігурують, але в іншому контексті — як знаки розрізнення на погонах рядового, сержантського та старшинського складів (не лички, а саме шеврони, нарівні з дугами). Іноді щодо нарукавних знаків також використовують поняття «патч». Тому, аби уникнути плутанини, краще не використовувати термін «шеврон» для нарукавних знаків.

1. Знайомство з нарукавними знаками Збройних Сил (опираємось на презентацію) (10 хв).

Види Збройних Сил мають такі нарукавні знаки:

Сухопутні війська (як запам'ятати: уявіть зелене поле, вістря щита звернено донизу, бо суша знизу).

Повітряні Сили (як запам'ятати: уявіть синє небо, вістря щита звернено догори, бо небо зверху).

Військово-Морські Сили (як запам'ятати: підказкою є якір корабля).

На картинці зображені загальні нарукавні знаки трьох видів Збройних Сил. Оскільки до їхнього складу входять роди військ (не плутати з окремими родами військ — сил), кожен рід також має свій нарукавний знак. Наприклад, у складі Сухопутних військ є рід військ — механізовані війська, які мають свої окремі нарукавні знаки. Загальні знаки носять переважно військовослужбовці та військовослужбовиці, які не належать до певних родів військ (наприклад, штаби), або якщо рід військ не має окремого нарукавного знака. Ми будемо розглядати це поступово, аби не перевантажувати дітей інформацією.

Окремі роди військ мають такі нарукавні знаки:

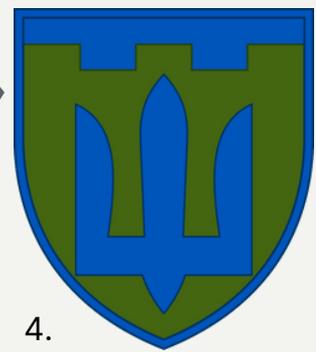
1.

2.

3.

4.

1. **Десантно-штурмові війська** (як запам'ятати: щит має форму парашута, тло щита має специфічний колір ДШВ — маруновий).
2. **Війська зв'язку та кібербезпеки** (як запам'ятати: чорний тризуб — антена радіостанції в полі, хоча такий самий нарукавний знак мають інженерні війська Сил підтримки).
3. **Сили спеціальних операцій (ССО)** (як запам'ятати: форма щита — діамант, бо ССОшники та ССОшниці унікальні за своєю підготовкою, також тут не тризуб, а двозуб Святослава Хороброго, покровителя ССО).
4. **Сили територіальної оборони (ТрО)** (як запам'ятати: вгорі — мур фортечної стіни, бо ТрО створене для захисту своєї «фортеці» — громади).

Примітка: через дещо заплутану систему (схожість нарукавного знака Сил логістики зі знаком механізованих військ, відсутність окремого нарукавного знака у Сил підтримки, відсутність офіційного нарукавного знака у Сил безпілотних систем), на цьому етапі серед окремих родів сил може бути достатньо дослідити та запам'ятати лише нарукавні знаки ССО та ТрО.

Дослідити інші нарукавні знаки, берети, комірні та беретні знаки родів військ можна за [посиланням](#) або в презентації. Або ж запропонуйте учням та ученицям дослідити нарукавні знаки рідних, які є чи були військовослужбовцями.

2. Знайомство з органами військового управління. Хто всім командує (20 хв).

Структурно Збройні Сили мають такий командний ланцюжок:

Органи військового управління — це штаби та командування — такі як Генеральний штаб ЗСУ, Командування об'єднаних сил ЗСУ, Командування видів чи окремих родів військ (сил), тобто керівні органи, які ухвалюють рішення та керують боєм, а не безпосередньо самі воюють.

З'єднання — велике військове формування, яке об'єднує декілька військових частин. Наприклад, до складу корпусу входять декілька окремих бригад. У багатьох державах існує таке з'єднання як дивізія, яка складається з бригад чи полків, однак в Україні воно не передбачене.

Підрозділ — найменша організаційна структура, яка входить до складу військових частин (наприклад, бригада складається з батальйонів чи рот).

Військові частини — адміністративно та господарсько відокремлені військові формування, основна організаційна одиниця в армії, яка має свого командира або командирку, номер (наприклад, в/ч А1234), печатку і бойовий прапор (якщо він був урочисто вручений). Військовими частинами можуть бути окремі бригади (а також окремі полки, окремі батальйони, іноді навіть окремі роти).

Тобто частини «підрозділяються» на підрозділи та з'єднуються в з'єднання.

Учитель або учителька, залежно від класу та профілю, може пояснити різницю між окремим та лінійними підрозділами. Так бригада (тобто окрема військова частина зі своїм номером) може складатися як з окремих, так і з лінійних батальйонів. Окремі батальйони також є військовими частинами, мають свого командира чи командирку, номер (типу в/ч А1234), печатку, бойовий прапор.

Такі частини мають унікальні номери у військах. Наприклад, 13-й окремий десантно-штурмовий батальйон ім. Героя України полковника Тараса Сенюка — має 13-й номер, який не буде повторюватись у військах, а підказкою тут є слово «окремий».

Бригада, яка складається з окремих батальйонів зі своїми унікальними номерами (наприклад, умовно: 28-й окремий механізований батальйон, 78-й окремий механізований батальйон та 115-й окремий механізований батальйон), може вважатися з'єднанням (одночасно зі статусом військової частини).

Водночас більшість бригад складається з лінійних батальйонів, які не є окремими та мають наскрізну нумерацію. Окрема механізована бригада може складатися з 1-го механізованого батальйону, 2-го механізованого батальйону, 3-го механізованого батальйону. Вони є не окремими частинами, а лінійними підрозділами без власних унікальних номерів і без номера військової частини, оскільки інші механізовані бригади так само можуть складатися з 1-го, 2-го та 3-го лінійних батальйонів.

Для того, що було зручно й зрозуміло, який військовослужбовець чи військовослужбовиця мають який стаж, досвід, уміння, здатність до командування, кожна сучасна армія має систему військових звань. Оскільки ЗСУ мають аж 44 звання (22 армійських та 22 корабельних звання), ми розглядатимемо їх поступово. Військові звання визначають службове становище військовослужбовця чи військовослужбовиці та їхнє місце у військовій ієрархії.

Підрозділи на вищому рівні, як-от Генеральний штаб ЗСУ, командування видів чи окремих родів військ (сил), корпуси, флотилії тощо, очолює вищий офіцерський склад — генерали та адмірالی. Їх легко впізнати за схрещеними булавами на погонах — давнім символом влади козацьких отаманів та гетьманів.

Логіка побудови погонів проста: чим більше зірок, тим вище звання. Армійські військові звання вищого офіцерського складу:

**Бригадний
генерал**

**Генерал-
майор**

**Генерал-
лейтенант**

Генерал

Історично для флоту — Військово-Морських Сил — склалася окрема система військових звань: корабельні звання. Вищий офіцерський склад ВМС:

Коммодор

Контр-адмірал

Віце-адмірал

Адмірал

Для профільних класів учитель або учителька може додатково пояснити складність, передбачену системою звань та знаків розрізнення (погонів) у ЗСУ. Оскільки зазначена система звань почала діяти з 2020 року, до цього існувало звання генерал-полковник, яке тепер відсутнє в системі звань. Усі генерал-полковники, яким це звання було присвоєно до 2020 року, зберегли його та отримали унікальний погон (розташування зірок «ромбиком»). Наприклад, Головнокомандувач ЗСУ Олександр Сирський до 24 серпня 2024 року перебував у званні генерал-полковника (тепер — генерал).

3. Кольорове розрізнення деяких видів чи родів (15 хв).

3.1. Знайомство з кольорами різних видів і родів (6 хв).

Як ви могли побачити, погони зверху відрізняються кольором (зелені та чорні). Річ у тім, що колір повсякденної та парадної форми одягу (яку зараз в умовах війни вкрай рідко можна побачити), а відповідно й колір погонів на ній, можуть відрізнятися залежно від виду чи окремого роду військ.

Корабельні (ВМС) мають традиційний чорний колір.

Повітряні Сили — синій (як синє небо).

ССО — сірий (оскільки символом ССО є вовкулаки — образ, заснований на легендах про козаків-характерників, то і форма ССО сіра, як вовки-вовкулаки)

Усі інші — зелені.

Водночас в умовах війни (а також на навчаннях, польових зборах тощо), носять захисний камуфляж та польову форму одягу (типу «пиксель» чи «мультикам»), яка не має яскравих кольорів, тому погони виглядають так:

Оскільки камуфляж не має сенсу на морі, корабельний склад має службову форму одягу і погони до неї (1).

А на парадах та урочистостях можна побачити спеціальні погони до парадної форми одягу (2).

3.2. Обговорення з учнями та ученицями (9 хв).

Варіанти питань для обговорення:

- Чому на лінії фронту («нулі») взагалі ніхто не носить знаки розрізнення? Які ризики можуть бути для військовослужбовця чи військовослужбовиці, якщо вони виказуватимуть погоном чи нарукавним знаком своє високе звання та становище (ворожі снайпери чи снайперки, БПЛА, полон тощо)?
- Яка форма одягу є доцільною для військовослужбовців і військовослужбовиць та громадян і громадянок країни у стані війни?
- Чому навіть у далекому тилу генерали Сил оборони носять польову форму одягу, хоча могли б носити повсякденну чи навіть красиву парадну?
- Чому вище політичне керівництво носить стриманий одяг (можна пригадати кейс в Овальному кабінеті у лютому 2025 року з президентами Володимиром Зеленським і Дональдом Трампом)?
- Чи треба заслужити право носити військову форму в мирних містах, адже кожен і кожна може купити її у військторгу?
- Чи можна нормалізувати одягання дітей у військову форму (наприклад, як у випадку мілітаризації та імітування дорослих військових заходів у росії — паради до 9 травня в садочках, — так і в Україні, де маленьких дітей іноді одягають у піксельні спортивні костюми чи піжами)?

1. Обговорення з учнями та ученицями (5 хв).

Подумайте: зараз на стадіонах чи різних масових заходах, у соцмережах та публічних виступах можна почути скандування чи вирази типу «Слава ЗСУ», «Зе-еС-У» чи різного роду інші подяки Збройним силам України.

- Чи справедливий такий підхід?
- Проаналізуйте, які складники Сил оборони України, які ви знаєте, залишаються «за дужками»?
- Запропонуйте свій варіант скандування.

2. Ознайомлення з різними структурами Сил оборони України (25 хв).

Поняття **«Сили оборони України»** — ширший за «Збройні Сили України». Так, дійсно, відповідно до ст. 17 Конституції оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Проте не тільки ЗСУ сьогодні захищають нашу державу.

До складу Сил оборони належать:

Національна гвардія України (НГУ) — відповідає за охорону порядку, стратегічних об'єктів, бере повноцінну участь у бойових діях (обговоріть бригади «Азов», «Хартія», бригади проекту «Гвардія наступу», кілька операцій, зокрема [оборону Маріуполя](#), [бої в Серебрянському лісництві](#) тощо).

Служба безпеки України (СБУ) — виявляє та знешкоджує ворожі розвідмережі, бореться з «навідниками», проводить глибинні операції в росії (обговоріть операцію [«Павутина»](#), [підриви Кримського мосту](#), ліквідацію російських генералів тощо).

Головне управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МО) — військова розвідка, що добуває інформацію про плани ворога (обговоріть [повітряний міст на Азовсталі](#), рейди в Криму, [операції на «вишках Бойка»](#), діпстрайки по російських стратегічних об'єктах, [операцію «Синиця»](#) тощо).

Державна прикордонна служба (ДПСУ) — охороняє державний кордон, а також бере участь у бойових діях (декілька бойових бригад: «Гарт», «Форпост», «Варта», «Сталевий кордон»).

Державна спеціальна служба транспорту (ДССТ) — опікується відновленням доріг, залізниць, зруйнованих мостів (також має кілька бойових підрозділів).

Військова служба правопорядку (ВСП) — здійснює патрулювання, підтримує правопорядок серед військовослужбовців та військовослужбовиць.

Національна поліція України (НПУ) — виконує поліцейні функції, підтримує правопорядок на мирній території, забезпечує евакуацію (має кілька бойових бригад: «Лють», «Хижак», «Воля», «Скеля»).

Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) — рятує життя, гасить пожежі, розбирає завали після ударів.

3. Міні гра (15 хв).

3.1. Об'єднайте учнів та учениць у невеликі групки по 2–3 людини, запропонуйте ситуацію: кожна групка має бути або певним родом військ, або іншими складниками Сил оборони.

3.2. Учні та учениці мають сформулювати, яку саме користь вони дають у запропонованій ситуації.

Ситуація: нічна повітряна тривога з обстрілом.

Радіотехнічні війська Повітряних Сил – фіксують загрозу, відстежують цілі та передають їх зенітним ракетним військам та авіації.

Ситуація: зенітні ракетні війська Повітряних Сил, ППО Сухопутних військ та ВМС – застосовують зенітні ракетні комплекси (як С-300, Patriot, NASAMS, IRIS-T тощо) для збиття «шахедів».

Ситуація: Авіація Повітряних Сил та Армійська авіація – збивають «шахеда» з літаків та гелікоптерів.

Ситуація: Нацполіція – охороняє місце «прильоту», допомагає евакуюватись, документує злочин.

Ситуація: ДСНС – ліквідує наслідки «прильотів» по житловій забудові – гасить пожежу, розбирає завали, надає першу медичну та психологічну допомогу, в холодну пору року створює пункти обігріву.

Ситуація: Мобільні вогневі групи зенітних кулеметних підрозділів – збивають «шахеда» з кулеметів, встановлених на пікапи.

3.3. Підсумуйте обговоренням про важливість взаємодії різних елементів Сил оборони.

Урок 5. Ієрархічна структура армії. Читання карт

45 хв

1. Ознайомлення з ієрархією армії на прикладі конструктора LEGO (15 хв).

Як ми вже побачили, збройні сили складаються зі з'єднань, військових частин та підрозділів. У світі (зокрема в арміях НАТО) існують такі види військових формувань (курсивом позначено ті, що в українській армії не застосовуються):

Розмір формування	Орієнтовна чисельність	Позначення на картах
Театр воєнних дій (ТВД)	<i>сотні тисяч або мільйони</i>	XXXXXX
Група армій	<i>100–500+ тис.</i>	XXXXX
Польова армія	<i>50–100 тис.</i>	XXXX
Корпус	30+ тис.	XXX
Дивізія	<i>10–25 тис.</i>	XX
Бригада	2–5 тис.	X
Полк / центр	1–2,5 тис.	III
Батальйон / дивізіон	300–800 (500)	II
Рота / батарея	60–250 (100)	I
Взвод	15–45 (30)	●●●
Секція	6–20 (13)	●●
Відділення	5–15 (10)	●
Вогнева група / розрахунок / екіпаж	2–4 (3)	∅

Кожен підрозділ, військова частина чи з'єднання (усі їх можна об'єднати поняттям «військове формування») є ніби складником загального механізму (так само як величезні фігури LEGO складають з окремих маленьких блоків).

Відділення об'єднуються у взводи, взводи — в роти, роти — в батальйони, батальйони — у бригади (або полки), бригади — в корпуси.

Пригадайте: які формування можуть бути частинами, які з'єднаннями, які підрозділами?

Примітка: в основу структури ЗСУ на сучасному етапі покладено дві системи — **«батальйонно-бригадну»** та **«корпусну»**. Відповідно до батальйонно-бригадної системи батальйони / дивізіони здебільшого об'єднуються напряму в бригади, хоча існує проміжний розмір військових формувань — «полк». Полк як військове формування також складається з батальйонів / дивізіонів (іноді рот / батарей), але полки зустрічаються переважно як частини ППО, Сил підтримки, Сил логістики. Аналогом полку у ССО є «центр».

Деякі полки станом на 2025 рік (такі як штурмові полки, полки СБС тощо) є радше перехідною стадією «масштабування позитивного досвіду». Тоді до одного результативного батальйону додають ще один, поступово розширюючи до полку, а потім — до повноцінної бригади.

Друга система — корпусна — нині перебуває в процесі активного створення: кілька бригад (п'ять або більше) різної спеціалізації (механізовані, важкі механізовані, штурмові, артилерійські), а також їхні медичні частини, частини підтримки, логістики й безпілотних систем об'єднуються у корпуси постійного складу з визначеним командиром чи командиркою та визначеними засобами.

Учителю чи учительці варто пояснити специфіку української ієрархії військових формувань, зокрема відсутність секцій, дивізій та формувань постійного складу, що більші за корпус.

Чисельність особового складу подана дуже орієнтовно, оскільки точний розмір військового формування залежить від виду чи роду військ, штатного розпису, ступеня комплектування й поповнення, втрат тощо. Так механізована рота (піхота на бойових машинах) і танкова рота суттєво відрізняються за чисельністю особового складу (близько 100 і 30), хоча обидва формування мають назву «рота».

Коли ви зустрічаєте у новинах повідомлення типу «знищено близько роти противника», найімовірніше, йдеться про усереднений розмір стрілецької (піхотної) роти. Усереднені розміри подано в таблиці вище.

Щодо батальйонів і рот, через косу риску («/») зазначено інші варіанти назв: батарея та дивізіон. Річ у тім, що артилерія різних видів і ППО мають свої специфічні назви: для роти — батарея, для батальйону — дивізіон.

Очевидно, що одномоментне запам'ятовування всієї ієрархії військових формувань (навіть у спрощеному українському варіанті: відділення — взвод — рота — батальйон — полк — бригада — корпус — армія) є непростим завданням. Тут може допомогти мнемоніка, наприклад:

**«Від сірого вовка
рудий бігав павич,
брикався, драконив,
кричав: «Абордаж!»**

(візуалізація ШІ)

Урок 6-7

Тривалість: 90 хв

Починаємо вчитися читати карти та грати у воргейми

Складно уявити ведення сучасних бойових дій без карти. Без неї неможливе планування, оборона, артилерійський вогонь, розвідка — будь-що.

У сучасних умовах карта може бути не лише паперовою — сучасні карти поступово переходять в цифровий формат. Особливо цьому сприяють мережецентричні системи управління (на кшталт «Кропиви» або [MilChat](#), який розглядатиметься у наступних модулях). На картах, завантажених на планшет, як у Google Maps, всі офіцери та офіцерки, сержанти(а іноді й рядовий склад) можуть спостерігати в режимі реального часу бойову обстановку, бачити, де «свої» (аби уникнути «дружнього вогню» — friendly fire), одразу позначати помічені ворожі цілі, які тут же відображатимуться для всіх дружніх сил. А також мають змогу бачити на карті ворожі підрозділи, не спостерігаючи за ними безпосередньо на полі бою (через відстань, перешкоди, маскування тощо).

Уявіть географічну карту, на якій кожен картограф позначав би географічні об'єкти так, як йому заманеться. У когось трикутник означав би ліс, у когось — гору, у когось — терикон (штучний насип гірських порід, витягнутих під час підземного видобутку в шахтах, особливо поширений на Донбасі). Таку карту неможливо було б читати. Тому потрібна уніфікація — спільний підхід до умовних знаків.

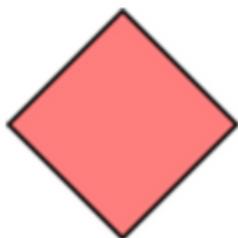
На військових картах (зокрема й у планшетах) також використовують уніфіковані символи — умовні тактичні знаки (розроблені НАТО як NATO Joint Military Symbolology), за допомогою яких можна позначати належність військ, місця розташування військових формувань, окремі танки, літаки, мінні поля та багато іншого.

Оскільки ця тема дуже об'ємна, ми розглянемо лише її основи, щоб мати змогу читати різні карти OSINT-аналітиків та аналітиків (зокрема [DeepState](#)), використовувати їх у воргеймах на уроках «Захисту України», а також застосовувати карти з умовними позначками у стратегічних комп'ютерних чи настільних іграх (наприклад, Hearts of Iron).

За належністю війська бувають свої / союзні, ворожі, нейтральні (ті, що не беруть участі в конфлікті) та неідентифіковані. Цю належність визначають як за кольором, так і за формою, щоб уникнути плутанини на одноколірній мапі.

Свої/союзні

Ворожі

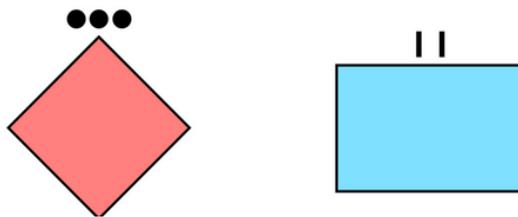
Нейтральні

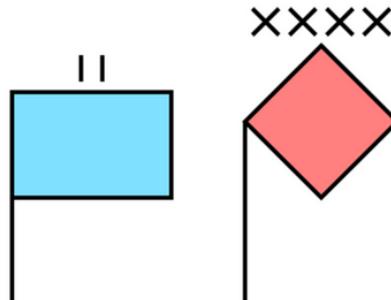
Невідомі

Обговоріть із учнями незрозумілий для них момент із жовтим кольором — як так може бути, що війська залишаються неідентифікованими? Часто, особливо під впливом комп'ютерних ігор, де «свої» й «чужі» підсвічуються різними кольорами, діти не усвідомлюють усієї складності проблеми ідентифікації під час бойових дій. Наведіть приклади труднощів розпізнавання, коли обидві сторони використовують однакову техніку (наприклад, радянську) чи однаковий однострій (наприклад, мультикам). Обговоріть сучасні додаткові способи ідентифікації: жовтий, синій або зелений скотч на рукавах, смуги, трикутники чи хрести на військовій техніці тощо.

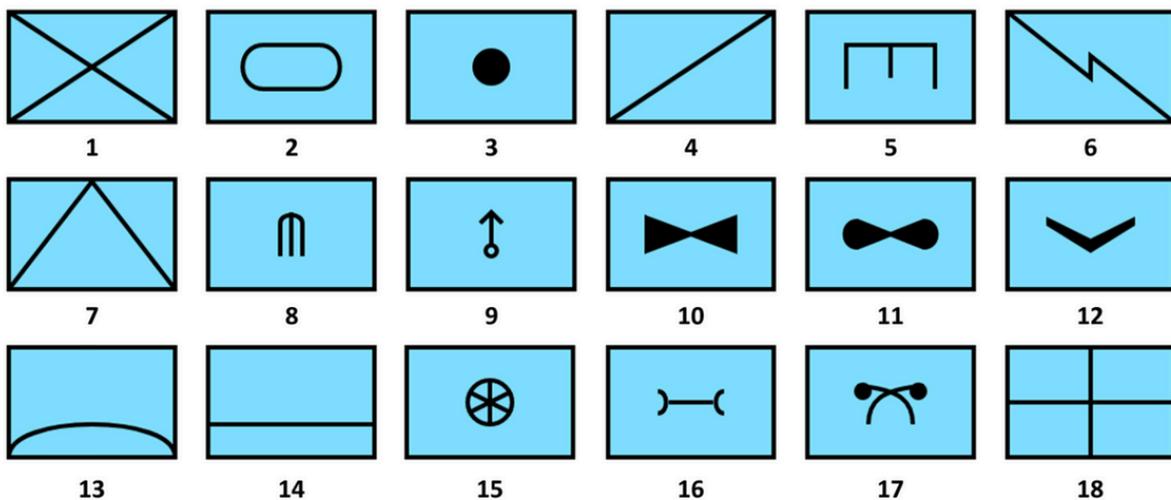
Розмір військового формування позначають зверху над рамкою (дивіться позначки військових формувань з таблиці у попередній темі). Наприклад, так можуть бути відображені ворожий взвод та союзний батальйон:

Штаби позначають як прапорець на карті: місце, куди «встромлено держак» прапорця, вказує на розташування штабу:

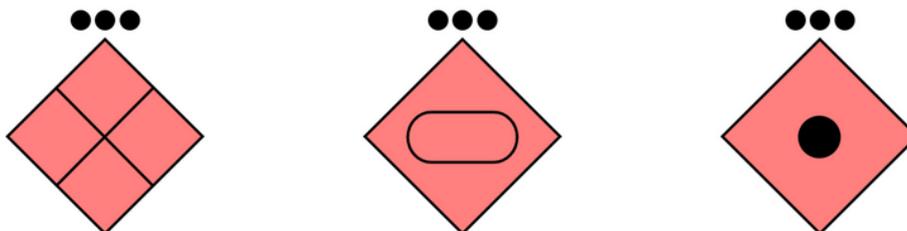

Очевидно, що недостатньо позначити лише належність і розмір військового формування. Найважливіше — позначити його роль / функцію. Найпоширенішими на картах є такі позначення:

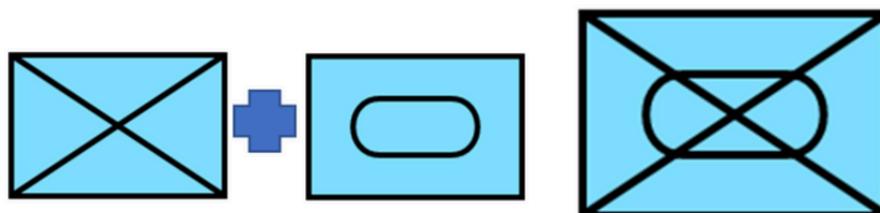
- 1 - Піхота (ніби перехрещені ремені-патронташі на грудях)
- 2 - Танки та бронетехніка (нагадує гусеницю танка)
- 3 - Артилерія (ніби артилерійське ядро чи профіль гарматного дула)
- 4 - Розвідка (старіше позначення ременя кавалериста, на якому була шабля)
- 5 - Інженери та інженерки (або окоп, або зіставлені блоки блокпоста, або перша буква англійського слова Engineer, якщо повернути голову набік)
- 6 - Зв'язок (блискавка, електричний дріт)
- 7 - Протитанкові війська (позначення кумулятивної воронки)
- 8 - Ракетні війська (позначення боєголовки)
- 9 - Міномети (бо міномети стріляють відвісно вгору, до 85 градусів)
- 10 - Гелікоптери (уявіть вид згори на гелікоптер)
- 11 - Літаки (як гвинтові літаки Другої світової)
- 12 - Безпілотники (схоже на БПЛА, хоча позначаються усі, не тільки літальні)
- 13 - ППО (ніби парасолька, бо ППО захищає від атак з неба)
- 14 - Постачання (ніби поличка на складі)
- 15 - Автомобільні війська (колесо)
- 16 - Ремонтно-відновлювальні війська (гайковий ключ)
- 17 - РХБЗ — війська радіаційного, хімічного та біологічного захисту (перехрещені реторти — вид хімічного посуду)
- 18 - Медичні війська (як медичний хрест)

Ті ж самі позначки використовуються і щодо іншої приналежності в інших рамках, наприклад ворожі піхотний, танковий та артилерійський взводи будуть позначені відповідно:

Хоча всі ці позначки утворюють хороший асоціативний ряд, їх необов'язково завчати напам'ять — до таблиці можна періодично повертатися. У процесі воргеймів умовні знаки запам'ятаються самі по собі.

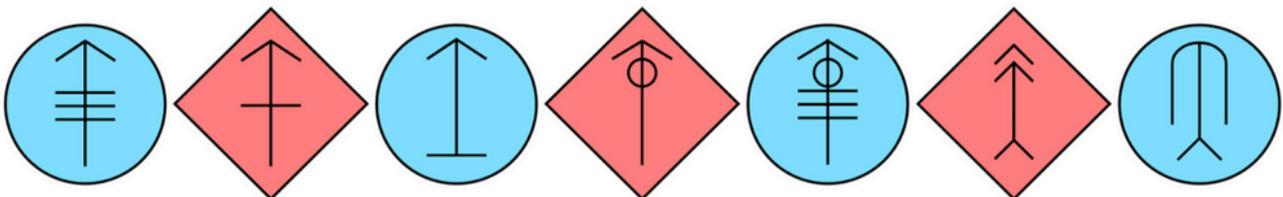
Також значки можуть поєднуватися, наприклад, якщо взяти піхоту й посадити її на броньовані машини — вийде механізована піхота:

На картах і в іграх можна позначати не тільки цілі військові формування, а й окремі одиниці озброєння. Наприклад, свій міномет, ворожа гаубиця, своя гармата, ворожа реактивна система залпового вогню, свій танк, ворожа БМП, свій БТР:

Також на картах можна позначати навіть окремих солдатів і солдаток, а також позиції кулеметів, гранатометів тощо. Наприклад, свій стрілець з автоматом, ворожий стрілець чи стрільчиня зі зброєю для одиничних пострілів, свій кулемет, ворожий протипіхотний гранатомет, свій автоматичний станковий гранатомет (АГС), ворожий протитанковий гранатомет, свій протитанковий ракетний комплекс (ПТРК):

Граємо у воргейм (опційно, може бути додатковою активністю)

1. Як підготуватися до воргейму:

- Ретельно ознайомитися з [правилами гри](#).
- Роздрукувати правила гри Wargame для учасників та учасниць або вивести їх на екран.
- Роздрукувати та нарізати фішки підрозділів.
- Знайти кубики 1d6 та 1d8 (можна завантажити у мобільному застосунку).
- Роздрукувати мапу бойових дій (можна намалювати самостійно у форматі 180x120 см або роздрукувати файл за посиланням).
- Підготувати нарізані аркуші А4 для наказів — нарізати 50 шт. і позначити половину з них синім кольором, а половину — червоним.
- Підготувати мішечок для наказів (підійде навіть пакет).
- Підготувати великий стіл, щоби на ньому помістилася ваша мапа.
- Підготувати 1–2 довгі лінійки по 50 см.
- Подивитися [відео](#) про те, як ЗСУ використовують воргейми в плануванні (7:00–10:38).
- Спробувати 1–2 рази зіграти в цю гру з колегою або самостійно.

1. Ознайомлення з темою заняття (5 хв).

Для аналізу здійснених військових операцій у США розробили конкретний інструмент, який зараз застосовують у найсучасніших підрозділах Сил Оборони України — АПД, або ж Аналіз Проведених Дій, або ж After Action Review (AAR). Цей інструмент є одним із фундаментальних стандартів НАТО та використовується на всіх рівнях управління — від відділення до Об'єднаного комітету штабів США. Перегляньте це відео з YouTube-каналу Територіальної оборони:

2. Перегляд відео (20 хв).

[Дивимось відео про Аналіз Проведених Дій.](#)

3. Рефлексія після перегляду відео (10 хв).

3.1. Після завершення перегляду попросіть учасників та учасниць сформулювати своїми словами: чому використання цього інструменту під назвою АПД створює умови для розвитку мотивації? Вислухайте їхні думки й відповіді.

3.2. Підсумуйте: якщо ми використовуємо АПД, це формує в нашому колективі здорову культуру взаємодії, коли ми не звинувачуємо одне одного, не принижуємо, а адекватно розбираємо кожну ситуацію й робимо з цього аналізу корисні висновки для майбутніх дій. Саме цей інструмент формує здорову культуру взаємодії в колективі та розвиває як професійність кожного бійця й кожної бійчині, так і їхню мотивацію.

4. Використання АПД у цивільному житті (10 хв).

Скажіть учасникам та учасницям, що цей інструмент можна використовувати не лише у війську, а й у цивільному житті. Попросіть навести приклади: «В яких ситуаціях у цивільному житті ви б могли використати АПД? Що б це вам дало?»

Записуйте відповіді. Вони можуть бути такими:

- Поїздка з друзями на кемпінг;
- Командна робота над спільним проєктом;
- Ремонт у квартирі.

Перепитуйте після кожної відповіді: як саме ви б використали цей інструмент? Чим би він вам допоміг? Просіть змоделювати, описати ситуацію.

1. Приклади «масштабування позитивного досвіду» (10 хв).

1.1. Розгляньте приклади «масштабування позитивного досвіду», коли найкращим підрозділам та їхнім командирам і командиркам надають додаткові засоби, збільшуючи розмір цих підрозділів та піднімаючи підрозділ на вищий рівень ієрархії:

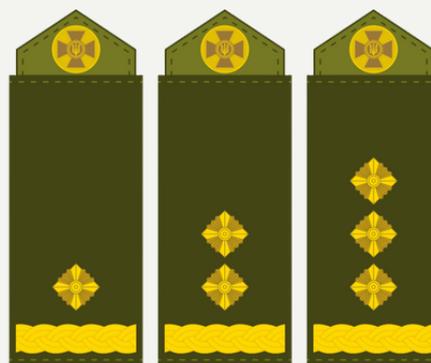
- [«Птахи Мадяра»](#) і [Роберт «Мадяр» Бровді](#) (шлях від взводу до бригади).
- [Бригада «Азов»](#) (від батальйону до бригади).
- Полки та бригади [СБС](#), [«Лінія дронів»](#) ([Кирило Верес](#), [Юрій Федоренко](#), [Дмитро Олексюк](#), [Олег Гуйт](#) та ін.).
- Штурмові полки штурмових військ (1, 225, 425 та ін.).

1.2. Обговоріть: які переваги має таке масштабування? Що ефективніше: створити бригаду з нуля чи збільшити до її розміру ефективний підрозділ?

2. Командування військовими формуваннями (10 хв).

Командування військовими формуваннями від взводу до бригади покладається на молодший та старший офіцерський склад. Лейтенанти командує взводами, капітани — ротами, підполковники — батальйонами, полковники — полками та бригадами.

Примітка: було б помилково створювати у дітей уявлення, ніби, наприклад, тільки капітан може командувати ротою. В умовах війни, втрат та дефіциту офіцерського складу дуже часто командування покладається на військовослужбовців і військовослужбовиць, які мають нижче за потрібне звання. Тому цілком можна зустріти майора, який командує бригадою, чи лейтенанта, який командує ротою. В окремих випадках взводом може командувати не офіцер чи офіцерка, а сержант. Також досить часто невідповідність звання обійманій посаді спричинена тим, що в умовах війни до війська прийшло багато талановитих менеджерів і менеджерок, які змогли реалізувати управлінський талант у воєнному річищі, однак через нетривалий строк служби не мають високих звань. **Армійськими званнями та знаками розрізнення старшого офіцерського складу є:**

Майор Підполковник Полковник

Армійські звання та знаки розрізнення молодшого офіцерського складу:

Корабельні звання молодшого та старшого офіцерського складу дещо складніші для ідентифікації, розрізнення та запам'ятовування, адже використовують поєднання традиційних для багатьох флотів світу смуг (вузьких і широких). Розглядати ці звання та знаки розрізнення до них доцільніше в оглядовій формі, без потреби заучування.

Корабельні звання та знаки розрізнення до них молодшого та старшого офіцерського складу:

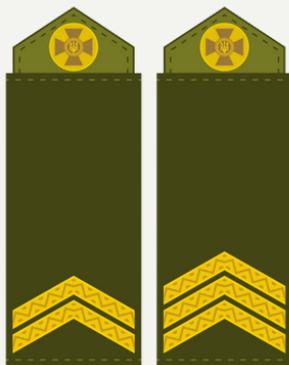

3. Роль рядового та сержантського складу (25 хв).

У сучасній українській армії (що певною мірою запозичено з досвіду армій НАТО) надзвичайно важливу роль відіграє сержантський склад. Саме сержанти є основою управління військами в бою, своєрідним містком між рядовими та офіцерами й офіцерками. Сержанти відповідають за підтримання дисципліни, навчання й підготовку особового складу, організацію повсякденного життя підрозділів, а також безпосередньо контролюють виконання наказів вищих командирів і командирок. Саме сержанти й є прямими начальниками й начальницями для рядового складу та командує найменшими постійними формуваннями — відділеннями (близько 10 військовослужбовців і військовослужбовиць).

Сучасні сержанти стають професійними лідерами та лідерками, інструкторами та інструкторками, наставниками та наставницями. На них покладається відповідальність за бойову підготовку підрозділів, збереження техніки та озброєння, організацію взаємодії між військовими. В умовах сучасної війни сержанти часто виконують функції не лише командирів відділень, а й взводів, а інколи — й більших підрозділів (у разі вибуття офіцерів).

Звання та знаки розрізнення молодшого сержантського складу:

Молодший сержант Сержант

Старший сержантський склад:

Старший сержант Головний сержант Штаб-сержант

Вищий сержантський склад:

Майстер-сержант Старший майстер-сержант Головний майстер-сержант

Сержантський склад, аналогічно до офіцерського, теж ділиться на молодший, старший та вищий. Може дещо здивувати, навіщо існує аж вісім сержантських звань. Річ у тім, що кожен підрозділ чи військова частина має або сержанта командиром, або ж сержант обіймає посаду головного сержанта певного рівня:

молодший сержант — командир відділення, командир мінометного розрахунку тощо

сержант — командир бойової машини, командир танка, самохідної артилерійської установки тощо

старший сержант — головний сержант взводу

головний сержант — головний сержант роти / батареї (інколи — командир, взводу)

штаб-сержант — головний сержант батальйону / дивізіону

майстер-сержант — головний сержант полку / бригади

старший майстер-сержант — головний сержант роду військ, оперативного командування

головний майстер-сержант — головний сержант виду ЗСУ, головний сержант Об'єднаних сил, головний сержант Генштабу, головний сержант Збройних Сил України

Головні сержанти на всіх рівнях (починаючи від взводу і до Збройних Сил України загалом) представляють інтереси сержантського та рядового складу, є найближчими помічниками та порадиниками командирів.

Учням та ученицям можна пояснити цікавий момент щодо особливості знаків розрізнення військовослужбовця (військовослужбовиці) у званні головний майстер-сержант на посаді головного сержанта ЗСУ:

Військовослужбовець (військовослужбовиця) на посаді головного сержанта у званні головного майстер-сержанта розміщує зірку на погоні. Фактично це єдина посада в ЗСУ, яка впливає на погони, та єдина ситуація, коли сержант, а не офіцер, носить зірку на погоні.

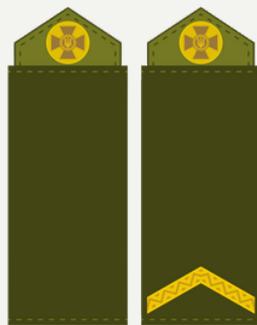
Примітка: тут і далі усі звання вживаються у чоловічому роді, це формальна вимога відповідно до нормативних документів, однак важливо пам'ятати, що у Силах оборони проходять службу сотні тисяч жінок, які мають різні звання — від солдата до генерала.

Більше про роль сержантів ви дізнаєтесь з теми «Військове лідерство».

Звісно, наймасовіший склад Збройних Сил — рядовий. Адже саме на їхні плечі лягає виконання більшості завдань — вони тримають позиції на «нулі», ведуть вогонь, кермують бойовими машинами та танками, ведуть вогонь з гармат або застосовують артилерію, керують дронами, забезпечують інженерну підтримку, постачання, логістику та багато інших завдань. Саме від рівня підготовленості, мотивації та злагодженості рядового складу значною мірою залежить боєздатність підрозділу. Яких би гарних сержантів / сержанток чи офіцерів / офіцerek не призначили командувати, якщо рядовий склад погано навчений, має низький моральний дух, не має жодної мотивації — завдання підрозділу, як і накази самого офіцера / офіцерики не будуть виконуватися належним чином.

Наймолодшим в системі армійських та корабельних звань є звання **рекрута**. Таке звання носять на час проходження навчання до складання військової присяги. Рекрут власних знаків розрізнення не мають. Звання **солдат** і **старший солдат** мають такі знаки розрізнення:

Для повторення перегляньте зведену таблицю з армійськими військовими званнями:

Спробуйте назвати кожне звання за його знаком розрізнення. Не забувайте, що найнижче звання — рекрут (воно не має знаків розрізнення, тому символічно позначено відсутністю погона в лівому верхньому куті).

Запропонуйте учням та ученицям поділитись історіями про їхніх рідних та знайомих, які звання у війську носять вони.

Для повноти картини можна також надати учням і ученицям корабельні звання рядового та старшинського складу (на флоті старшина — аналог сержанта) разом із раніше розглянутими офіцерськими:

	Рекрут		Мол. лейтенант
	Матрос		Лейтенант
	Ст. матрос		Ст. лейтенант
	Старшина 2 статті		Капітан-лейтенант
	Старшина 1 статті		Капітан 3 рангу
	Гол. старшина		Капітан 2 рангу
	Гол. корабельний старшина		Капітан 1 рангу
	Штаб-старшина		Коммодор
	Майстер-старшина		Контр-адмірал
	Ст. майстер-старшина		Віце-адмірал
	Гол. майстер-старшина		Адмірал

Якими бувають бригади, полки, батальйони (опціонально).

Примітка: Зазначену тему рекомендується викладати у профільних класах, а для інших учитель чи учителька самі визначають, чи мають достатньо часу, чи здатен клас у повному обсязі сприйняти інформацію.

Хорошим варіантом може бути оглядове викладання лише частини матеріалу або діалог з учнями та ученицями, спираючись на їхній попередній досвід:

- Як ви думаєте, які бувають сухопутні війська, які ми вивчали?
- Механізовані, піхота на БМП.
- Добре, а якою ще технікою воюють на суші?
- Танками.
- Так, саме тому ще є танкові війська. А бувають у нас тільки рівнини й поля?
- Ні, ще є гори й ліси.
- Правильно, саме тому для таких специфічних територій ми маємо гірську піхоту та єгерські бригади.
- І так далі.

Як ви могли помітити, часто у попередніх темах використовувалися терміни не просто «бригада», «батальйон», «взвод» тощо, а конкретизовані: механізована бригада, десантно-штурмовий батальйон, танковий взвод тощо. Річ у тім, що спеціалізація війська (яка починається від видів) пронизує всю військову структуру — аж до відділень.

Загалом у дещо спрощеному вигляді такі спеціалізації можна пов'язати з родами військ.

Примітка: оскільки подальша інформація досить об'ємна, вчитель чи вчителька можуть самостійно визначати ступінь деталізації викладу матеріалу. Водночас повний виклад дозволить показати учням та ученицям різноманітність спеціалізацій у Збройних Силах та масштаб Сил оборони України загалом.

Оскільки надмірна деталізація в розгляді родів військ може перевантажити учнів та учениць, пропонується розглядати матеріал на прикладі конкретних бригад, полків, іноді окремих батальйонів, із коротким описом їхньої суті та ролі. Не рекомендується намагатися характеризувати різні роди військ, цитуючи статuti тощо — для учнів та учениць це може бути неінформативним. Уникайте надмірної офіційності, пояснюйте простою мовою.

Сухопутні війська

Механізовані війська:

механізовані бригади — наймасовіший рід Сил Оборони України. Їхню основу становить механізована піхота — піхотинці, озброєні автоматами, кулеметами, гранатометами тощо. Для пересування й підтримки в бою використовують різні бойові машини, які мають броню та власне озброєння, що веде вогонь;

штурмові бригади — призначені для штурмів ворожих позицій;

важкі механізовані бригади — новий тип бригад, сформований на базі колишніх танкових. У них зменшено кількість танкових батальйонів та збільшено — механізованих, що дає змогу однаково ефективно оборонятися й наступати;

єгерські бригади — українське нововведення: піхота, підготовлена до ведення боїв у специфічній лісистій та болотистій місцевості, початково формувалися з мисливців та лісничих;

мотопіхотні бригади — моторизована піхота, яка має транспортні засоби без бронювання та власного озброєння (наприклад, вантажівки). Тому вони не можуть підтримати піхоту в бою;

піхотні або стрілецькі бригади та батальйони — піхота без бойових машин (а часто взагалі без транспорту). Такі підрозділи — здебільшого вимушений крок в умовах дефіциту техніки;

розвідувальні полки та батальйони — здійснюють польову розвідку, розвідку боєм, виявлення ворожих сил.

Танкові війська:

танкові батальйони — оснащені основними бойовими танками, призначеними для прориву позицій ворога.

Ракетні війська та артилерія:

бригада артилерійської розвідки — артилерійська розвідка, здійснює цілевказання та коригування (фактично — і самостійне ведення вогню);

ракетні бригади — оснащені оперативно-тактичними ракетними комплексами для ураження важливих ворожих цілей;

артилерійські бригади — оснащені різними артилерійськими системами (колісними та гусеничними самохідними, буксированими) для ведення масованого артилерійського вогню (що дає змогу бити прицільно);

реактивні артилерійські бригади — оснащені важкими РСЗВ для ведення вогню.

Гірська піхота (де-факто рід):

гірсько-штурмові бригади — призначені для ведення бою в гірській та лісистій місцевості, мають поглиблену альпіністську підготовку.

Армійська авіація:

бригади армійської авіації — оснащені бойовими гелікоптерами, здатними вести вогневу підтримку, виконувати транспортні та евакуаційні завдання.

Протиповітряна Оборона Сухопутних військ:

зенітні ракетні полки — ППО ближнього радіуса дій для прикриття військ;
зенітні кулеметні батальйони — «ловці шахедів» на пікапах.

Штурмові війська (новий рід, про створення якого оголосили у серпні 2025 року):

штурмові полки — прямого підпорядкування, призначені для керівництва великими наступами й проривами оборонних ліній.

Повітряні Сили**Авіація:**

бригади тактичної авіації — оснащені літаками (бомбардувальниками, розвідниками, винищувачами, штурмовиками) для повітряного нападу на ворога й захисту повітряного простору України;

бригади транспортної авіації — здійснюють перевезення повітрям вантажів, військової техніки, особового складу;

бригади безпілотної авіації — оснащена великими ударними БПЛА.

Зенітні ракетні війська:

зенітні ракетні бригади та полки — основа ППО України, оснащені зенітним ракетними комплексами середнього та дальнього радіуса дії для захисту від ворожих літаків, гелікоптерів, ракет та безпілотників.

Радіо-технічні війська:

радіотехнічні бригади — за допомогою радарів та інших засобів виявляють і відстежують ворожі засоби повітряного нападу, допомагають іншим родам знищувати їх, попереджають про повітряну тривогу, а також здійснюють радіоперехоплення.

Військово-Морські Сили**Надводні сили:**

флотилія — переважно великі надводні морські кораблі: фрегати, корвети, тральщики, десантні кораблі тощо;

річкова флотилія — катери для захисту річки Дніпро;

бригада морських безпілотників — морські безпілотники для ураження ворожих кораблів та іноді також авіації.

Берегова оборона:

берегова ракетна бригада — оснащена протикорабельними береговими ракетними комплексами;

бригади берегової оборони — колишні бригади ТрО, здійснюють захист узбережжя.

Морська піхота:

бригади морської піхоти — здатні здійснювати висадку морського десанту.

Десантно-штурмові війська:

повітрянодесантна бригада — здатна до повного десанту з повітря за допомогою парашутів, разом із технікою;

десантно-штурмові бригади та полки — бригади, здатні до десантно-штурмових операцій (зокрема з використанням гелікоптерів);

аеромобільні бригади — легкі та мобільні бригади, придатні до швидкого перекидання повітрям.

Сили Спеціальних Операцій:

центри ССО — висококваліфіковані оператори та операторки, що залучаються до проведення складних спецоперацій, зокрема в глибокому тилу;

морський центр ССО — підрозділ, ефективний при проведенні спецоперацій на морі, зокрема підводних;

полки рейнджерів — проміжна за підготовкою ланка між звичайною піхотою та операторами / операторками ССО, за аналогією з початковою ідеєю американських рейнджерів — для керівництва штурмовими діями;

центри ІПСО — створені для проведення інформаційно-психологічних спецоперацій у ворожому інформаційному просторі.

Територіальна Оборона:

бригади та батальйони тероборони — призначені для оборони своєї громади та регіону, забезпечення стратегічного розгортання військ на початку вторгнення, нині застосовуються як легка піхота.

Сили Безпілотних Систем:

бригади, полки та батальйони безпілотних систем — об'єднують велику кількість безпілотних систем різного масштабу — від FPV-дронів до БпЛА, здатних завдати ударів у глибині росії.

Війська зв'язку та кібербезпеки:

бригади та полки зв'язку — забезпечують надійний і захищений зв'язок на полі бою (часто входять до складу інших родів військ).

Сили підтримки:

інженерні бригади, бригади та полки підтримки, позиційний полк, понтонно-мостовий полк — здійснюють інженерно-саперне забезпечення військ (часто входять до складу інших родів);

полк РХБЗ — війська радіаційного, хімічного та біологічного захисту;

центри та батальйони РЕБ — виконують радіоелектронну розвідку (РЕР) для визначення випромінювань від ворожих цілей, а також забезпечують радіоелектронну боротьбу (РЕБ) для придушення ворожого зв'язку, безпілотників тощо;

центри топографії, метеорології — займаються створенням і підготовкою карт, складанням прогнозів погоди тощо.

Сили логістики:

автомобільна бригада, ремонтно-відновлювальні полки та батальйони, полки та батальйони логістики, батальйони управління та забезпечення, численні склади, бази зберігання та арсенали — забезпечують зберігання та постачання військам усього необхідного.

Щоб не створювати хибного уявлення про склад військових частин, наприклад, що механізована бригада — це тільки піхотинці / піхотинки з БМП, а танкова бригада — лише десятки танків з екіпажами, залежно від аудиторії учнів та учениць, пропонується розглянути штатну структуру механізованої бригади (з відкритих джерел) та на фліпчарті відтворити її склад з використанням умовних тактичних знаків.

Варто розуміти, що такий варіант буде дуже «усередненим», оскільки багато бригад зараз мають склад, відмінний від штатного розпису. У середньому можна зазначити три або більше механізованих батальйонів, танковий батальйон, бригадну артилерійську групу (БрАГ), дивізіон ППО, розвідувальну роту, батальйон інженерного забезпечення, батальйон матеріального забезпечення, ремонтно-відновлювальний батальйон, медичну роту, роту РЕБ (позначається англійськими літерами EW), роту РХБЗ, взвод чи роту БпЛА, взвод чи роту снайперів / снайперок (умовно позначають як піхоту зі снайперським прицілом) тощо. Учні та учениці можуть самі пропонувати, що можна додати, але завжди спрямовуйте їх у правильне рiчище (наприклад, поясніть, чому не можна до складу механізованої бригади додати батарею HIMARS чи Patriot).

Оскільки позначки переважно знайомі, обговоріть, які саме підрозділи входять до складу бригади, яку роль вони виконують? Чи могла б механізована бригада складатися лише зі сотні БМП з піхотою — і більше нічого? Чому в сучасній війні важлива постійна взаємодія різних родів військ? Що саме дають іншим родам військ піхота (зокрема механізована), танки, артилерія, інженери / інженерки, БпЛА, розвідка, логістика, підтримка тощо?

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ 2

Єгерські: 68
Гірсько-штурмові: 10, 128
Артилерійської розвідки: 15
Ракетні: 19
Артилерійські: 26, 27, 40, 43, 44, 45, 55, 148, 406
Реактивні артилерійські: 107
Армійської авіації: 11, 12, 16, 18
Інженерні: 48
Підтримки: 91, 808
Зенітні ракетні: 11, 14, 38, 96, 138, 156, 160, 201, 208, 223, 301, 302, 540, 1039, 1129
Тактичної авіації: 7, 40, 204, 299, 831
Транспортної авіації: 15, 456
Навчальні авіаційні: 203
Радіотехнічні: 1, 14, 138, 164
Зв'язку та радіотехнічного забезпечення: 31, 43, 57, 76
Морської піхоти: 35, 36, 38
Морської авіації: 10
Повітрянодесантні: 25
Десантно-штурмові: 79, 80, 82, 95
Аеромобільні: 46, 77, 81
Центри ССО: «Схід», «Захід»
Морські центри ССО: 73
Територіальної оборони: 1, 102, 103, 108, 110, 118, 128
Спеціального призначення НГУ: «Азов»
Оперативного призначення НГУ: 1, 3, 4, 13, 14, 15, 20
Бригади НГУ: 2, 5, 11, 17, 18, 27, 31
Охорони громадського порядку НГУ: 21, 23, 25
Автомобільні: 104
Бригади ДССТ: 26

Орієнтовний спосіб опису персоналії:

Полковник Петро Болбочан

Болбочан Петро Федорович (5.10.1883, село Геджев, Хотинський повіт, Бессарабська губернія, Російська імперія, нині село Ярівка Дністровського району Чернівецької області, Україна — 28.06.1919, село Балин, Подільська губернія, УНР, нині Кам'янець-Подільський район Хмельницької області) — український військовик, полковник Армії УНР, очільник Кримської операції, учасник Першої світової війни, радянсько-української війни, антигетьманського повстання.

1905 рік — закінчив Кишинівську духовну семінарію, але священником не став.

1909 рік — закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище.

Першу світову війну зустрів у званні поручика, згодом був підвищений до штабскапітана (травень 1916) та капітана (жовтень 1916). Воював у складі 38-го Тобольського полку, нагороджений відзнакою за хоробрість.

Після революції брав участь у формуванні української армії, зокрема у створенні 1-го українського полку імені Богдана Хмельницького та 1-го Українського Республіканського полку.

Найбільше відомий як очільник Кримської операції 1918 року. Щоб встановити контроль над Кримом та Чорноморським флотом, війська під проводом Болбочана форсували Сиваш, зайняли Джанкой, Сімферополь і Бахчисарай. Водночас з огляду на ультиматум Німеччини, відмовилися від просування до Севастополя та залишили територію півострова. 5 листопада 1918 року отримав звання полковника.

Фото 1. Полковник Петро Болбочан

Фото 2. Знамено 1-го українського полку імені Богдана Хмельницького

Фото 3. Мапа перебігу Кримської операції (13-15 квітня 1918 року)

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ 2

Домашнє завдання 2. Військо – не лише ВОС 100.

Як можна було помітити раніше, ЗСУ мають значну кількість родів військ, різноманітних спеціалізацій тощо. Відповідно, армія потребує спеціалістів і спеціалісток різного профілю. Саме тому запроваджено поняття військово-облікової спеціальності (ВОС). У мирному житті для нормального функціонування міста потрібен і мер, і вчителька, і лікарка, і продавець у кав'ярні, і водійка автобуса, і дворник, і безліч інших професій. Так само функціонування армії забезпечують різноманітні ВОС. Ознайомитись з переліком ВОС можна [тут](#).

Проведіть мінідослідження: Відкрийте платформу [LobbyX](#) — соціальний проєкт, що рекрутує вмотивованих людей до громадського сектору та Сил оборони. Нехай кожен учень і кожна учениця підберуть 3–5 цікавих, на їхню думку, вакансій. Бажано підбирати не очевидні посади (типу стрільця чи кулеметника), а дійсно незвичні: кухар, фотограф, графічний дизайнер, програміст, психолог тощо. За можливості підготуйте короткий опис кожної посади. Під час обговорення вчитель чи вчителька має підкреслювати надзвичайне різноманіття посад у Збройних Силах і не допускати вкорінення у свідомості дітей хибної асоціації СОУ лише з так званим «сотим ВОС» (ВОС 100: стрілецькі спеціальності). Учнів та учениць слід підводити до висновку, що реалізація своїх талантів і здібностей у війську у різний спосіб.

ДОДАТКОВІ КОРИСНІ МАТЕРІАЛИ

1. [WAS: Популярна історія. Символіка на шевронах ЗСУ. Що вона означає? Нарукавні знаки збройних сил. Василь Павлов. WAS.Talks](#)
2. [Faces of Independence. Історія України, яка зашита в шеврони та назви бригад ЗСУ](#)
3. [Faces of Independence. З печаткою Острозького та гербом Мазепи: як ЗСУ знищують російських окупантів](#)
4. [Воєнна розвідка України - серія фільмів про успішні операції. Ютуб-канал ГУР МОУ](#)

РОЗШИФРУВАННЯ АБРЕВІАТУР З МОДУЛЯ 2

АГС – автоматичний станковий гранатомет
АПД – Аналіз Проведених Дій
АТО – Антитерористична операція
ББМ – бойова броньована машина
БМП – бойова машина піхоти
БпЛА – безпілотний літальний апарат
БрАГ – бригадна артилерійська група
БТР – бронетранспортер
ВЗтаКБ – Війська зв'язку та кібербезпеки
ВМС – Військово-Морські Сили
ВСП – Військова служба правопорядку
ГУР МО – Головне управління розвідки Міністерства оборони України
ГШ ЗСУ – Генеральний штаб Збройних Сил України
ДШВ – Десантно-штурмові війська
ДПСУ – Державна прикордонна служба України
ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій
ДССТ – Державна спеціальна служба транспорту
ЗСУ – Збройні Сили України
ІПСО – інформаційно-психологічні спецоперації
НАТО – Північноатлантичний альянс
НГУ – Національна гвардія України
НПУ – Національна поліція України
ООС – Операція Об'єднаних сил
ППО – протиповітряна оборона
ПТРК – протитанковий ракетний комплекс
РЕБ – радіоелектронна боротьба
РЕР – радіоелектронна розвідка
РСЗВ – реактивна система залпового вогню
РХБЗ – радіаційний, хімічний та біологічний захист
САУ – самохідна артилерійська установка
СБС – Сили безпілотних систем
СБУ – Служба безпеки України
СОУ – Сили оборони України
ССО – Сили спеціальних операцій
ТрО – Сили територіальної оборони

Проект реалізовувала команда:

Інна Совсун, Анна Коваленко, Вікторія Комарин, Вадим Бейлах, Ірина Кириченко.

В партнерстві з Громадською Організацією «Успішні комунікації»:

Ольга Кутишенко, Оксана Родіонова, Аліса Малицька, Ярема Дух.

При підготовці використані матеріали веб-проєкту **Dovidka.info** Центру стратегічних комунікацій.

Подяки:

12-й бригаді спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України за рецензію сценаріїв занять про індивідуальні навички поводження зі зброєю

ГО «Азов.Супровід» за матеріали для розробки уроку «Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни»

Демократичній школі «Майбутні» та Тимуру Демчуку за розробку гри «Дві Держави»

OSINT-агенції Molfar за надані матеріали до тем модуля «Інформаційна війна»

Силам Оборони України та всім українцям та українкам, які борються за нашу свободу і дають можливість працювати над розвитком освіти!